

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

ZADRAVČEVA MONOGRAFIJA

Miško Kranjec ta trenutek prav gotovo ni eno izmed modnih gesel slovenske literarne zgodovine, kaj šele slovenske literarne kritike. Pogledati je treba le na naklado 500 izvodov, v kateri je Pomurska založba natisnila Zadravčevo monografijo *Poet prekmurskih ravnin Miško Kranjec 1908–1983* (Murska Sobota: Pomurska založba, 1988, 405 str.), pa že vidimo, da je knjiga namenjena v prvi vrsti knjižnicam in ožje zainteresiranim strokovnjakom. Saj niso drugače naklade domačih slavističnih knjig (če že niso učbeniki) nič pretirano večje, ampak občutek, da je bila objava bolj stvar kulturnega dolga, se pri tako skromnemu številu izvodov kar sama sili v zavest, dokler ga ne odrinemo z razlago, da gre za nekakšno bibliofilsko izdajo. Knjiga, ki smo jo vzeli v roke, je namreč – tega ni mogoče spregledati – po zaslugi opreme Franca Mesariča in razpoloženske fotografije Miška Kranjca mlajšega na straneh pred naslovnico enostavno lepa. Knjiga torej ne računa na prodajo v knjigarnah, na popularnega kupca, ampak na knjižnično polico, ne računa na takojšnjo, ampak na trajnejšo konzumacijo, na vpis v nacionalno literarno zgodovino prej kot na vlogo na aktualni kulturni sceni: če se že gremo slovenstva, slovenske kulture in slovenske literarne zgodovine, potem sodi nedvomno vanjo tudi Miško Kranjec.

Literarna zgodovina ni nič skrajno objektivnega, ampak je kot vsaka druga zgodovina in kot humanistika nasploh občutljiva za aktualizacije vseh vrst: metodološke, literarnostilske in političnonazorske. Običajna mehanična spodbuda za aktualizacijo posameznih tem so okrogle obletnice (rojstvo, smrt avtorja, izid važne knjige) – tak vzvod je imela tudi Zadravčeva monografija, ki je bila natisnjena »ob 80 obletnici rojstva Miška Kranjca« – ali metodološko zasnovani projekti, kakor so bili simpoziji Obdobja. Nemehanične pobude za aktualizacijo so sprememba politične klime, vladajoče ideologije ali celo duha časa. Slednjim se imajo za aktualizacijo zahvaliti vsak po svoje Ivan Pregelj, Vladimir Bartol, France Balantič, celo Alojz Gradnik. Nobenega dvoma ni, da Kranjec ni bil niti 1988, in je danes, 1990, še toliko manj, avtor, na katerega bi se skliceval slovenski dnevni kulturni utrip. Če Kranjec danes ni ime, na katerega bi prisegale generacije mladih piscev in kritikov – čisto drugače je bilo z njim v tridesetih letih, ko se je predstavil bralcem. Zadravec poroča, da so mu izjemno sugestivnost in priljubljenost priznavali celo politični nasprotniki. Mimo Miška Kranjca ne more nobena zgodovina slovenske pripovedne proze v tridesetih letih, saj je Kranjec – če za trenutek pozabimo na Bartola, Bevka in Preglja – zraven Prežihna in Kosmača pravzaprav glavni predstavnik tega obdobja ne le po količini, temveč tudi po kvaliteti napisanega. Naj bo tale uvod razumljen tudi kot opravičilo za dolgi dve leti, ki sta potekli od izida knjige do njene ocene. Če Kranjec ne stavi na trenutno literarno modo, potem se ne mudi tudi oceni monografije o njem; če bi bil Kranjec modni avtor, potem mu najbrž tale zapis ne bi bil potreben. Zapis je torej tudi glas za neaktualistični interes literarne vede.

Zadravčevo literarnozgodovinsko delo jasno izraža nagnjenje do avtorske monografske obravnave. V knjižni obliki so do zdaj izšle njegove monografije o Gradniku (1981 v zbirki *Znameniti Slovenci*), o Kosovelu (*Srečko Kosovel 1904–1926*, Koper/Trst: Lipa/Tržaški tisk, 1986) in kot predhodnica obravnavani knjigi disertacija o Kranjcu že leta 1963 (*Miško Kranjec 1908–1935*). (Pogojno lahko štejemo sem celo knjigo o Josipu Vidmarju iz leta 1976.) Vzemimo si trenutek za primerjavo zadnjih dveh monografij. Kranjcu in Kosovelu je pot pripravljala serija daljših člankov in razprav od leta 1955 naprej: vsaj 35 enot o Kranjcu in blizu 10 enot o Kosovelu, ne da bi šteli sem Zadravčeve uredniške spremne besede. Avtorjev literarnozgodovinski interes se je usmeril k pisateljema, ki sta zaznamovala

obdobje med obema vojnama (po rojstvu so med njima le štiri leta razlike) na dokaj različen način. Kosovel je živel komaj 23 let, Kranjec 85 let, temu je ustrezno tudi njuno delo: Kosovelovo zbrano delo obsega dve knjigi, Kranjčev bi obsegalo v isti zbirki desetine zvezkov; Kosovel prihaja z zahodnega roba slovenskega ozemlja, Kranjec z vzhodnega roba; prvi je pisal v glavnem verze, drugi skoraj izključno pripovedno prozo; prvi je v kratkem svojem življenju naredil stilno pot od impresionizma preko ekspresionizma do konstruktivizma, obsežno delo drugega je najti le pod poglavjem socialni realizem. Bolj zanimive so podobnosti med avtorjema, le v njih bomo odkrili Zadравčevu intimno motivacijo za njuno monografsko obravnavo; končno bi se Zadравec lahko lotil tudi katerega od drugih znamenitih imen tega obdobja. Oba avtorja sta prišla iz province, s slovenskega obrobja, in sta tipiko svoje pokrajine intenzivno vpisala v svojo poezijo: Srečko Kosovel tako, da se ga je prijel naziv pesnika primorskega Krasa, Miško Kranjec pa se ima za velik kos svoje literarnozgodovinske slave zahvaliti eksotiki Prekmurja, ki ga je na sveže postavil v slovensko literaturo, zaradi česar ga Zadравec v naslovu imenuje »poet prekmurskih ravnin« ali »avtentični glasnik Prekmurja« (381). Oba sta bila nazorsko in politično levo usmerjena. In končno briše razlike v njuni izbiri zvrsti izjemno velika stopnja lirskosti Kranjčeve proze, ki izhaja menda iz pokrajinske opredeljenosti. Ni treba posebej utemeljevati, da ju ima Zadравec za predstavnika svojega časa, saj v moto h Kosovelu sicer ne bi bil postavil citata: »Vsaka doba ima v svoji sredi človeka, v katerem odseva njen značaj, v katerem se izraža njena sila.« Pomembna motivacija za monografiji je bila gotovo simpatija, ki jo avtor goji do svojega predmeta. Spregledati je enostavno ni mogoče, saj se je izrazila v motu takoj na začetku knjige o Mišku Kranjcu: »Moje delo je v mojih knjigah. Kdor v njih ne bo našel moje podobe, mu ne bodo pomagale vse učene razprave.« Miško Kranjec se je v njem distanciral do »učenih razprav«, med katere sodijo tudi takele monografije. Ko je Zadравec postavil izjavo na čelo svoje knjige, je z njo brezobzirno relativiziral pomen svojega početja, to je literarnovednega in literarnokritičkega pisanja, in določil njegovo edino legitimno nalogo, da namreč pokaže, usmeri k branju ustvarjalca samega.

Zadравec se je vsakič v uvodu previdno omejil, da mu ni šlo za biografijo pisatelja in pesnika kot človeka, ampak le za dimenzijo ustvarjalca, za ustvarjalno plat osebnosti. Mimo te omejitve zadnje, biografsko zastavljeno poglavje knjig le ponudi bralcu vrsto zanimivih podatkov in dokumentov iz širšega ustvarjalčevega življenja, naj bodo ti zaradi obzirnosti do še živečih sorodnikov in sodobnikov ali iz drugih razlogov še tako nepopolni. Končno tudi rojstni in smrtni letnici avtorjev v naslovih knjig namigujeta, da Zadравec ni hotel napisati samo stroge monografije o ustvarjalnem opusu, o besedilih, ampak so ga zanimale tudi življenjske spodbude, ki so pripeljale do tega opusa.

Ker sem o Zadравčevi literarnozgodovinski metodi že pisal (SR 1982), usmerjam tule pozornost le na kompozicijske drobnarije. Zadравec knjigo uredi tematsko. Najraje se loteva motivnih in tematskih obravnav pod naslovi ljubezen, vera, revolucija, ustvarjalec in pokrajina, pri Kranjcu ga zanimajo posebej še ženska, zemlja in oblast, pri Kosovelu samota, smrt, konec sveta in »miselne teme« kritika, kultura, filozofija in družba. Konstanten je avtorjev interes za ustvarjalno poetiko. Pri Kosovelu se je skoncentriral na besedo (npr. barvne besede), glasbo in verz, pri Kranjcu seveda na lirskost, smeh in pripovedne načine v noveli in romanu. Monografija o Kranjcu prinaša tudi poglavje o ustvarjalni genezi, ki ga je mogoče brati kot osnutek za ustrezni del tekstnokritičnih opomb, kakor so v navadi pri avtorjih v zbirki slovenskih klasikov, Kosovelovo poezijo je spremljal po časovnostilskih razvojnih fazah impresionizem, ekspresionizem, konstruktivizem.

O Mišku Kranjcu. Zgoraj opisana kompozicijska težnja ni dovoljevala vedno le razvrstiti in ponatisniti prej v strokovni periodiki objavljene razprave, ampak je zahtevala mestoma korenite kompozicijske posege v starejše članke. Bilo bi površno in krivično, če bi Zadравčevu monografijo zreducirali zgolj na zbirko poljubnih razprav na temo enega avtorja.

Drobna ponavljanja (178, 233) narekujejo sitnemu kritiku pripombo, da bi bili tu na mestu morda še dve kompozicijski premestitvi: poglavje o avtotematskem romanu bi bilo prav lahko priklopljeno poglavju o romanesknih oblikah, kjer je med drugim že govor o avtobiografskem romanu. Podobno bi se dalo storiti s sklepnim poglavjem o oblikovalnih težavah in izjavah, ki bi lepo dopolnjevalo uvodno poglavje o genezi, tj. Rojevanje novel in romanov. Ko bi avtor povsod tudi za podpoglavja izbral problemske naslove, namesto da je skromno poudaril le naslov teksta, ki je bil primer za obravnavani problem (npr. Zgodovinski ali faktografski roman namesto *Rdeči gardist* ali Avtobiografski roman namesto *Mladost v močvirju*), bi bila knjiga tudi navzven videti enotnejša. Pri prirerjanju je izkoristil priložnost nekatere manj posrečene terminološke rešitve zamenjati z boljšimi. To kar je bilo prej nejasno imenovano estetske prvine (komentar, poročanje, refleksija...), se zdaj ustrezno imenuje pripovedne prvine. Po drugi strani pa je kak članek, ki je bil v prvi objavi iz didaktičnih razlogov navzven jasno razčlenjen, postal grafično bolj linearen in tako za šolsko uporabo manj primeren. Pokazati je treba na interpretacijski lapsus na str. 132, ki ga je povzročil gorenjski dialektizem, v splošnem pa bralca veseli, da v knjigi ni najti preveč tiskarskih površnosti.

Čeprav je temeljna Zdravčeva nastrojenost prijaznost do avtorja in avtorja raje jemlje v obrambo, kot da bi ga obtoževal (npr. ob sumu, da je pisal socrealistično literaturo po ždanovskih receptih – str. 129), zna tu in tam izreči tudi negativno vrednostno besedo na njegov račun (npr. na str. 126, 340), zlasti ob tistem pisanju, ki ga kasneje tudi Kranjec sam ni več cenil. Kritika se tiče v glavnem estetske plati dela in se zdi tam najbolj na mestu, enako kot je na mestu apologija Kranjčevega pisanja, kadar ima za predmet literarnoteoretične kategorije, npr. pri vprašanju o združljivosti romana in lirskosti. Bolj kot pri estetski problematiki je Zdravec previden pri presoji pisateljevega literarnega nazora in njegovih političnih poti in stisk. Kadar zaradi vrste dokumentov o Kranjčevem ne ravno neoporečnem obnašanju do kolegov pisateljev po drugi svetovni vojni, ko je bil predsednik pisateljskega društva (okrog strani 350 so našete tovrstne izjave Kocbeka, Miheličeve, Pirjevca in Koprivca), avtor ne more ostati nevtralen, poskrbi za to, da pride na dan tudi nekorektnost ali neetičnost teh Kranjčevih oponentov. Ideološka euforia povojnih let je namreč deformirala marsikatero ravnotežje. Tako se je v imenu novega časa Kranjec izrecno odpovedoval celo liriki, tistemu elementu svoje proze, ki ga v pozitivnem smislu še posebej karakterizira (354), priznal ideologijo kot najodločnejši smerokaz ustvarjanju (338) ter se navduševal, da je zdaj konec z ločeno literaturo za socialne sloje: za izobraženstvo, za ljudstvo (kmete) in za proletariat (333). Najmanj je knjiga prepričljiva, kadar skuša braniti avtorja pred očitki nazorske ali idejne vsebine, npr. ob vprašanju Kranjčevega antisemitizma. Dejstvo je, da Kranjec Židov ni maral, sicer bi vsaj kakšnemu naklonil v svoji literaturi pozitivno vlogo. Hvaležen podatek je, da ima Kranjčev odnos do Židov podlago v realnih življenjskih izkušnjah, kjer so bili Židje ekonomski izkoriščevalci prekmurskega življa; terminološka debata o tem, kako naj se ta antipatija imenuje, ali je to antisemitizem ali le kritična deskripcija – ker pač ni mogoče trditi, da bi bil Kranjec gojil do Židov iracionalni rasni predsodek –, pa najbrž ni več problem literarne vede in se zdi podobno vprašljiva, kakor bi bil danes vprašljiv npr. idejni prepir o očitnem protinemškem razpoloženju slovenskih liberalnih pisateljev prejšnjega stoletja.

Eno vrednostno najbolj občutljivih poglavij je tisto o Kranjčevi partizanski prozi, zlasti o epopeji *Za svetlimi obzorji*. Če se tu (str. 169) krešejo polemične iskre z Dolganovo razpravo o tem tekstu (prim. *Slovenska vojna proza 1941–1980*, Ljubljana: Slovenska matica, 1988, 262–68), se krešejo pač bolj na literarnonazorskem polju, manj pa so usodne za interpretacijo konkretnega besedila, ki zanj ni težko najti kritičnih tonov pri Zdravcu, pri Dolganu pa je kljub izhodiščnemu odklonilnemu odnosu med vrsticami razbrati prizna-

nje, da je ob vsej izrecni in pristranski ideološki navlaki Kranjec končno tematiziral zgodovinske dogodke, ki jih oficialno zgodovinopisje še dolgo ni smelo obravnavati.

Zdravcu bi bilo sicer mogoče očitati, da diskutira o Kranjčevi pripovedni prozi brez trdnih teoretičnih modelov, obenem pa mu je treba priznati, da ga to »pomanjkanje« odpira prijaznemu razmerju z besedilom in ga varuje pred estetskimi dogmatizmi, kakor je tisti, ki trdi, da vojna tema in lirika nista za skupaj. »Neteoretskost« ga sili v tesnejši stik z besedili in ga brani pred modelskimi apriorizmi, ki bi mu lahko zaprli nadaljnji dialog s Kranjčevo ustvarjalnostjo. Ne morem si kaj, da ne bi mimogrede vendarle pokazal na to, kako Zdravec rešuje – tu izrecno tam implicitno – razmerje med vrstnimi izrazi novela, roman in povest. Za njegovo terminologijo je namreč značilno, da se izrazu povest v zvezi s Kranjčevo prozo izogiba in raje uporablja termina novela in roman, saj mu pomeni povest preprosto, mohorjansko, idejno konservativno literaturo (108, 130, 381), konkretnije kmečko povest in tendenčno ter nekritično proletarsko povest, s katero je Kranjec svojčas polemiziral (287–88, 351). Kranjcu je bil nasprotno izraz povest všeč, saj ga je stavil kar v naslov knjige in naslove poglavij (*Povest o dobrih ljudeh*) in končno izpolnil še vsaj dve statistični zahtevi vrste: zahtevo po večjem deležu pozitivnega konca in omejevanju čiste ljubezenske snovi (387).

Izbiro Zdravčevega mota h knjigi si je razložiti nekako takole: delo literarnega zgodovinarja ni nič, delo umetnika je vse. Kaj lahko potem stori recenzent njegove monografije, kot da na podoben način priporoči bralcu, naj sam vzame v roke njegovo lepo knjigo, namesto da zaman išče njene resnice v temle kratkem zapisu.

Miran Hladnik

Filozofska fakulteta, Ljubljana

MELČUKOV IN ŽOLKOVskega RAZLAGALNO-KOMBINATORIČNI SLOVAR SODOBNEGA RUSKEGA JEZIKA*

Pričujoči slovar (s podnaslovom *Poskusi pomensko-skladenjskega opisa ruskega besedja*) je zanimiv poskus razmeroma novega tipa slovaropisja. Je morda najzanimivejši dosežek prizadevanj t. i. moskovskega pomenoslovnega krožka, katerega jedro so v drugi polovici 60. let bili Igor Melčuk, Aleksander Žolkovski in Jurij Apresjan. Poskusni snopiči tega slovarja so začeli v zelo majhnih nakladah izhajati že konec 60. let. Med jezikoslovci so doživeli živahen odmev, skupini pa so se pridružili še drugi sestavjalci, tako da je pri slovarju navsezadnje sodelovalo kakih 20 ljudi. Slovar je bil končan že v 1. pol. 70. let, vendar zaradi raznih ovir v ZSSR ni mogel iziti, ampak je izšel šele l. 1984 v Avstriji. (Med tem sta se Melčuk in Žolkovski iz SZ odselila.)

Slovar prinaša razlago za približno 250 besed oz. stalnih besednih zvez. Avtorji so se v slovar trudili vključiti različne pomenske tipe polnopomenskih besed. Vključeni so predvsem glagoli in samostalniki različnih pomenskih skupin, npr. glagoli mišljenja, čustvovanja, fizičnega delovanja, performativi (izvršilniki), imena predmetov, delov telesa, delovalnikov, snovi, abstraktnih lastnosti itd.

V čem je novost tega slovarja? Slovar temelji na jezikoslovni teoriji, imenovani »model smisel-besedilo«, predstavljeni npr. v Melčuku 1973. Ta teorija predpostavlja obstoj slovarja, v katerem bi bili logično in eksplicitno shranjeni vsi glasoslovni, oblikoslovni skladenjski in pomenski podatki vsebovanih besed. V idealnem primeru naj bi tak slovar obsegal vse podatke o kaki besedi, vključno s tistimi o razmerju do drugih besed. Ta cilj je seveda

* Wiener Slavistischer Almanach, Sonderband 14. Dunaj, 1984, 992 str.